

«НАУКА БЕЗ СОВІСТІ СПУСТОШУЄ ДУШУ»

Слова Ф. Рабле, винесені в заголовок цього огляду, стали гаслом, під яким 17—20 вересня ц.р. проходив у Києві Перший національний конгрес з біоетики. Організатори конгресу — Національна академія наук, Академія медичних наук, Міністерство охорони здоров'я і Міністерство екології та природних ресурсів України. В роботі конгресу брали участь науковці з Італії, Австрії, Польщі, США, Японії та інших країн.

На пленарних засіданнях свої доповіді НАН України представили: Ю. Кундієв (Інститут медицини праці АМН України, Київ); М. Кисельов (Інститут філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України, Київ); Elio Sgreccia (Папська академія за життя, Ватикан); L. Mattbiessen (Бельгія); W. Wertelecki (США); Н. Sakamoto (Японія); В. Запорожан (Одеський державний медичний університет); Г. Дзяк, Я. Березницький, Р. Василюшин (Дніпропетровська державна медична академія); В. Кордюм (Інститут молекулярної біології і генетики НАН України, Київ); Е. Гончарук і В. Ширококов (Національний медичний університет, Київ); І. Нук (Австрія); В. Грищенко (Інститут проблем кріобіології і кріомедицини НАН України, Харків); Є. Баран, Р. Зограб'ян, Д. Множинський, В. Закордонєць (Інститут хірургії і трансплантології АМН України, Київ); А. Стефанов і В. Мальцев (Інститут фармакології і токсикології, Державний фармакологічний центр МОЗ України, Київ); В. Worgul (США); І. Трахтенберг і В. Шумаков (Інститут медицини праці АМН України, Інститут кардіології ім. М. Д. Стражеска, Київ); В. Чехун, Н. Бородай, Л. Гусліцер, Г. Кулик (Інститут експериментальної патології, онкології і радіобіології, Київ); О. Резніков (Інститут ендокринології та обміну речовин АМН України, Київ); О. Созінов (Інститут агроєкології і біотехнології УААН, Київ); А. Сердюк (Інститут гігієни та медичної екології АМН України, Київ); Б. Зіменковський і М. Гжегоцький (Львівський державний медичний університет); Ю. Лопухін (НДІ фізико-хімічної медицини МОЗ Росії); О. Лук'янова і З. Шкиряк-Нижник (Інститут педіатрії, акушерства і гінекології АМН України, Київ); J. Bryant (США); I. Dardynskaia і D. Hriborzuk (США); Н. Измеров (Інститут медицини праці РАМН); F. Crawley (Бельгія).

У цих доповідях окреслено широке коло проблем, що їх охоплює біоетика. Зокрема, велика увага приділена необхідності законодавчо забезпечити дотримання принципів високої моралі і гуманізму. Основним законом має бути повага до життя, гідності людини та її прав. В усіх випадках інтереси людини повинні стояти вище за інтереси науки чи суспільства.

Важливий тематичний блок утворили доповіді, присвячені органічному поєднанню принципово різних феноменів — біології та етики. Мораль — спосіб духовного буття людства, те, що дає можливість людині бути людиною. Тому етика є утворенням більш індивідуальним, ніж колективізм. Моральність уособлює панування людини над собою і є показником того, наскільки кожен відповідає за те, що чинить. Дуже важливо виробити критерії добра і зла для однієї людини і для людства загалом. Відштовхуючись від онтологічної бази особи, фахівці формулюють такі принципи біоетики, як повага до тілесного життя, терапевтичний принцип, принцип свободи-відповідальності, а також соціальності-допомоги.

Доповідачі розглянули також цілий ряд етичних проблем, поставлених медичною практикою. Нині як ніколи ми близькі до розкриття основних механізмів життя, а отже, до можливості втручання у вітальні процеси. І тому головне — захистити права людини. Здавалося б, загалом вони захищені статтями конституції, однак етичні підходи до таких комплексів проблем, як евтаназія і танатологія, медична генетика, допоміжні репродуктивні технології, трансплантація клітин, тканин і органів, ще не вироблені.

Фахівці підкреслювали, що для забезпечення нормального лікувально-діагностичного процесу необхідно, щоб лікар був професіоналом, доброзичливою і чуйною людиною. Це стає особливо актуальним сьогодні, коли технізація і спеціалізація системи охорони здоров'я спричиняють відхід від класичних методик діагностики захворювань, переоцінку значущості інструментальних методів дослідження, певну дегуманізацію медицини.

Формування сучасних підходів, в основу яких покладені принципи біоетики, відбувається на базі величезного досвіду, нагромадженого протягом усієї історії розвитку науки і практичної медицини. Саме тому учасники конгресу багато уваги приділили витокам біоетики. Водночас сформульована думка про те, що біоетика у своєму розвитку покликана стати тим першим контрольним механізмом, який має забезпечити перехідний період від Біосфери (з якої людина вже вийшла) до Ноосфери (до якої вона вже ввійшла, не усвідомивши цього).

Всебічно обговорено різні аспекти професійної етики, зокрема стосовно клітинної і тканинної трансплантації. Тут взаємодіють два чинники — необхідність допомоги хворому (але не за рахунок здоров'я донора клітин чи тканин) і допустимість трансплантації (яка визначається тим, чи перевищує терапевтичний ефект небажані побічні наслідки). Етика порятунку важкохворих підштовхує до прийняття нових радикальних рішень і стає рушієм прогресу клітинної трансплантології.

Дуже актуальна тема порушена у доповідях, де йдеться про так зване «нетрадиційне зцілення» і агресивну рекламу «цілющих засобів». Усе суспільство, а передусім лікарі, мають з високою відповідальністю ставитися до спекулятивних новацій, пропаганди сумнівних засобів лікування, поширення «цілительства» і всіляких окультних наук. Адже ті, хто займається такою «медичною діяльністю», ігнорують одну з перших лікарських заповідей — «Не зашкодь». Результатом їхнього «цілительства» стають запущені хвороби і смерті, в яких нерідко звинувачують лікарів, оскільки саме до них звертаються хворі після такої «допомоги».

Відверто обговорювалась і «важка» для експериментаторів проблема гуманного ставлення до тварин. Підкреслювалося, що біоетична експертиза науково-дослідницьких процесів, на жаль, ще не стала загальною вимогою. На відміну від багатьох цивілізованих країн, в Україні майже відсутні законодавчі акти, які захищають лабораторних тварин і забезпечують безпеку людини і довкілля під час досліджень.

Всебічно розглянуто біоетичні аспекти агробіотехнології, бурхливий розвиток якої викликав активну дискусію у громадських, наукових і релігійних колах щодо етичності й безпеки застосування її методів та досліджень. Зокрема, поставлено питання про моральність реконструкції генома культурних рослин, свійських тварин та інших форм живої речовини, притаманної агросфері, за допомогою генетичної інженерії та інших біотехнічних методів. Шукаючи відповідь на це питання, необхідно, як вважають учені, виходити з того, що всі форми культурних рослин і свійських тварин є продуктом тривалої штучної реконструкції їх генома з допомогою гібридизації і добору. Більше того,

цілком очевидно, що природа фактично широко використовувала методологію геномної і генетичної інженерії у процесі еволюції.

Важливий висновок, сформульований науковцями, полягає в тому, що система «суспільство—природа» може нормально функціонувати лише за законами біосфери. Через те, що в Україні почастишали випадки екологічно зумовлених хвороб, медики наполягають на введенні екологічного страхування.

Обговорення всіх цих проблем було продовжене на пленарних засіданнях. Висвітлювалися вони і у стендових доповідях. Чимало уваги, зокрема, приділялося правовим та законодавчим засадам біоетики. Законодавство України поки що не містить такої категорії, як біоетика. Але вже сьогодні Міністерство юстиції України веде активну роботу з підготовки необхідних документів для підписання Європейської конвенції про захист прав і гідності людини у зв'язку з використанням досягнень біології і медицини. Головна мета конвенції — захист гідності і недоторканності людської істоти та гарантія цих прав у разі будь-яких досліджень. Захист цих прав потребує також перелому в психології медичних працівників, високої фаховості, інших підходів до виховання молоді вдома і в суспільстві. Потрібне більш гуманне ставлення до людських проблем, що підвищить якість життя всіх членів суспільства — і хворих, і здорових, і багатих, і бідних...

Спеціалісти в галузі медичної етики давно вже побоюються, що попит на жертви абортів і нежиттєздатних немовлят для потреб трансплантаційної медицини зростатиме і жінки, які бідують, робитимуть аборти спеціально для хірургів-трансплантологів. Саме це спонукає спеціалістів-медиків вимагати від законодавців розробки сучасних законів, які б гарантували збереження у цій галузі «етичного мінімуму», оскільки етичні аспекти використання зародкової тканини пов'язані з проблемою абортів.

Широке використання фетальних препаратів наштовхується на рішучі заперечення і несхвалення з боку супротивників цього методу. Наймогутніший і найсерйозніший з них — церква. З повагою прислуховуючись до позиції її представників, спеціалісти, однак, вважають, що суспільство вчинило б великий гріх, якщо б заборонило імплантацію фетальних тканин. Адже цей метод нерідко допомагає у боротьбі за життя безнадійно хворих.

Однак використання фетального матеріалу, як і органів та тканин для трансплантації, має строго регламентуватися законом, який забороняв би купівлю-продаж органів аж до покарання за такі дії. У більшості країн світу (понад 50) уже прийнято такі закони. Що ж до донорства, то в усьому світі ця справа вважається богоугодною, і жертва людини у подібних випадках шанується, оскільки, за християнською мораллю, повторює подвиг Спасителя. Але таке ставлення до донорів фетальних тканин і клітин ще треба виховати.

Відсутність в Україні закону про трансплантацію, який би враховував сучасні медико-біологічні, етичні і правові норми, а також тверезо оцінював ситуацію, — серйозне гальмо для проведення наукових досліджень і вивчення клінічної ефективності фетальних препаратів. Кроком до розв'язання цієї проблеми стала прийнята Кабінетом Міністрів у 1994 р. постанова про створення при МОЗ України Координаційного центру з трансплантації органів, тканин і клітин. У 1995 р. був прийнятий закон, що регулює відносини, пов'язані з донорством крові та її компонентів.

Існуючі у світі законодавчі акти, приміром Гельсінська декларація, захищають права пацієнтів і регламентують етичні норми роботи з хворими, яких лікують з допомогою

фетальних препаратів. Одне з основних положень декларації таке: пацієнт має бути поінформованим про можливі наслідки і ускладнення під час такого лікування, а також про те, що будь-коли може відмовитися від нього. При цьому обов'язковою умовою для початку лікування є письмова згода пацієнта.

Закон про трансплантацію покликаний розв'язати багато проблем. Він має визначити правові норми цієї діяльності, виходячи з того, що тілесна недоторканність є складовою частиною особистої недоторканності. Громадянин має право на захист від незаконних дій осіб, які роблять замах на його фізичну цілісність. Він також може розпоряджатися на свій розсуд власними органами, тканинами і організмом у цілому і заперечувати проти їх використання як за життя, так і після смерті. І ці питання природних прав людини мають бути враховані і відбиті у нормативних актах України.

Вся робота конгресу, дискусії, що відбулися під час його проведення, ухвалена на ньому резолюція та інші підсумкові документи спрямовані на активний пошук шляхів гармонізації досягнень науки, зокрема біології та медицини, з правами людини та її гідністю.

(Основні доповіді конгресу друкуються в цьому та наступних номерах журналу).